

DE SPAANSE BURGEROORLOG EN DE EENHEID VAN LINKS: DE COMMUNISTISCHE INTERVENTIE

door

Rudi VAN DOORSLAER

**Assistent bij het Navorsings- en Studiecentrum
voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.**

De communisten hebben in de steun aan de Spaanse Republiek een belangrijke rol gespeeld, zowel in Spanje zelf, als daarbuiten. Zij deden dit vanuit een specifieke invalshoek, die slechts duidelijk wordt wanneer wij voorafgaandelijk de *buitenlandse politiek van de Sovjetunie* tijdens de tweede helft van de jaren dertig van naderbij bekijken. In een tweede fase zullen wij de aan deze buitenlandse politiek van de Sovjetunie gekoppelde *anti-fascistische eenheidspolitiek* nader analyseren. In deze analyse zullen wij aandacht hebben voor twee aspecten: 1/ de *ideologische achtergrond van het anti-fascisme* en de aantrekkingskracht die het op de arbeidersbeweging heeft uitgeoefend; 2/ het *anti-fascisme als politiek machtsstrategie* van de communisten, toegepast op de Belgische situatie. Hierin stonden de gebeurtenissen op het Iberische Schiereiland centraal.

1. DE BUITENLANDSE POLITIEK VAN DE SOVJETUNIE EN DE INTERNATIONALE SITUATIE.

Het aan de macht komen van Hitlers N.S.D.A.P. in Duitsland bracht Stalin, weliswaar met enige vertraging, tot de overtuiging dat de geïsoleerde positie waarin de Sovjetunie zich sinds 1917 bevond absoluut moest worden ongedaan gemaakt. In de jaren 1934-1935 lukte hij daar in een zekere mate in, hoofdzakelijk met Franse steun. Als belangrijkste etappes kunnen wij vermelden: september 1934 — toetreding van de Sovjetunie tot de Volkenbond en mei 1935 — ondertekening van een verdrag van wederzijdse bijstand tussen Frankrijk en de Sovjetunie. Deze toenadering tot de Westeuropese democratieën om de dreiging van nazi-Duitsland in te dammen, de collectieve veiligheidspolitiek, woog zwaar op de positie van de Sov-

jetunie en de internationale communistische beweging inzake de Spaanse burgeroorlog.

Na het uitbreken van de burgeroorlog — juli 1936 — sloot ook de USSR aan bij de door Frankrijk voorgestelde 'non-interventie'. De andere Europese grootmachten Groot-Brittannië, Italië en Duitsland traden eveneens toe. Nadat het zowat voor iedereen duidelijk was geworden dat Duitsland en Italië de nationalisten met wapens en manschappen bevoorraadden, meldde de USSR dat het zich niet in sterkere mate dan de andere verdragsstaten aan de non-interventie gebonden achtte. Dit was in oktober 1936. Als gevolg hiervan kreeg de Republiek Sovjetwapens en militaire adviseurs en organiseerde de Komintern de werving voor de Internationale Brigaden. De politieke interventie van de Sovjetunie in Republikeins Spanje getuigde echter van een zeer grote behoedzaamheid. De politiek van de Spaanse communistische partij (P.C.E.) was erop gericht de oorlog zo efficiënt mogelijk te voeren en daarom ijverden zij voor een zo breed mogelijk politiek front. Dit front moest ook de liberale burgerij omvatten en dat was de reden waarom de P.C.E. zich keerde tegen de revolutionaire socialistische experimenten van de anarchisten en de P.O.U.M. De Sovjetunie steunde dus de Spaanse Republiek, maar om de toenadering tot Frankrijk en eventueel Groot-Brittannië niet in het gedrang te brengen, mocht dit vooral geen communistische Republiek worden. Nog aan de vooravond van de Münchenovereenkomst in september 1938, kondigde de Spaanse premier Negrin in de Volkenbond de demobilisatie van de Brigaden aan. Als ultieme blijk van goede wil van de Sovjetunie t.a.v. de Westeuropese democratieën? Wellicht, hoewel hiervan geen sluitende bewijzen werden gevonden en Negrin steeds het tegendeel bleef voorhouden. Ondertussen was echter ook de Sovjet militaire hulp reeds drastisch teruggeschoefd. Alles tevergeefs, de collectieve veiligheid werd in München definitief gekelderd. Stalin keek nu uit naar het enige alternatief dat hem nog restte: een akkoord sluiten met Duitsland. In augustus 1939 werd het Molotov-Ribbentropact ondertekend, vijf maanden tevoren waren Franco's troepen zegevierend Madrid binnengestapt.

2. DE ANTI-FASCISTISCHE EENHEIDSPOLITIEK : DE IDEOLOGISCHE ACHTERGROND.

Het politiek verlengstuk aan het collectief veiligheidsstreven van de Sovjetunie was de anti-fascistische eenheidspolitiek; deze moest volgens de communisten steunen op een eenheidsfront met de socia-

listen en een Volksfront met alle — ook burgerlijke — anti-fascistische groepen. Vooraleer op de praktische betekenis van dit eenheidsstreven in te gaan, lijkt het ons niet onbelangrijk de ideologische relatie tussen het anti-fascisme en de arbeidersbeweging te bekijken.

Het fascisme, waarin complexe politieke, sociale en psychologische elementen een rol spelen, heeft ongetwijfeld — en hierover zal iedereen het wel eens zijn — zijn groot succes geput uit de gevolgen van de economische crisis van de jaren dertig. Op diezelfde crisis vond de arbeidersbeweging, noch in haar socialistische, noch in haar communistische component een effectief antwoord. De strijd van de arbeidersbeweging tegen de politieke gevolgen van de crisis — in de vorm van het fascisme — had echter beduidend meer invloed. Het anti-fascisme liet met name toe dat de arbeidersbeweging die op sociaal-economisch vlak in het defensief was gedwongen, nu op politiek vlak over een offensieve strategie beschikte. Dit verklaart m.i. ook de grote aantrekkingskracht ervan. Wat dat anti-fascisme dan precies inhield, werd door de diverse politieke groepen die het in min of meerdere mate beleden, ongetwijfeld anders ingevuld. In feite was de verdediging van de parlementaire democratie en de burgerlijke vrijheden het enige gemeenschappelijke ideeëngoed van het anti-fascisme. Het hoorde dus meer thuis in de klassiek liberale hoek, dan in die van de arbeidersbeweging. Dit belet niet dat het precies de op dat ogenblik ideologisch ontredderde arbeidersbeweging is geweest die het anti-fascisme als politieke beweging heeft gedragen.

3. HET ANTI-FASCISME ALS POLITIEKE MACHTSSTRATEGIE VAN DE COMMUNISTEN.

Dit anti-fascisme was rechtstreeks verbonden met de eenheidspolitiek die vanaf 1935 door de internationale communistische beweging werd nagestreefd. Ingezet eind 1934 door de P.C.F. in Frankrijk, werd deze nieuwe politieke strategie door het VIIde Kominterncongres van juli 1935 bevestigd en veralgemeend. Ingaan op de uiteenlopende tactische elementen van deze communistische eenheidsstrategie zou ons hier te ver voeren. Signaleren wij evenwel dat bv. het element "revalorisatie van de nationale eigenheid" dat men in de teksten van de secretaris-generaal van de Komintern Georgi Dimitrov reeds in 1935 terugvindt, ongetwijfeld een diepgaander analyse verdient. Niet enkel, en daarover is zeer veel literatuur beschikbaar, droeg dit bij tot de aanwas van de communistische gelederen in

Frankrijk, tevens trachtten de marginale communisten in Vlaanderen het op een originele manier in de praktijk toe te passen. Belangrijk voor ons onderwerp was echter dat in deze eenheidspolitiek de Spaanse burgeroorlog zowel motor als element van polarisatie en breuk was.

Spijts de grote aantrekkingskracht van dit anti-fascistisch eenheidsstreven op een hele generatie militanten van de arbeidersbeweging (en zelfs daarbuiten), is het als politieke machtsstrategie in België een complete mislukking geworden. Het enige resultaat ervan was een versterking van de communistische partij.

De oorzaak van deze mislukking lag in de politieke machtsverhoudingen in België, machtsverhoudingen die reeds tijdens de eerste wereldoorlog waren tot stand gekomen. Als gevolg van de keuze die de B.W.P. toen had gemaakt voor de Belgische oorlogsinspanningen (en het ineensstorten van het socialistisch internationalisme en pacifisme), werd zij aanvaardbaar — met de nodige reserves — als derde politieke familie die participeerde in de machtsuitoefening.

Op die driedigheids — nationale unie zo men wil — viel het Belgisch politiek bestel terug toen als gevolg van de crisis de extremen ter linker- en rechterzijde sterker werden. Het Katholiek Blok wees een rechts front (met Rex en V.N.V.) na aarzeling af; de B.W.P. deed hetzelfde met de communisten. Het hart van de B.W.P. was wellicht bij de anti-fascistische eenheid en de onvoorwaardelijke steun aan de Spaanse Republiek, het verstand bij een coalitie met de liberalen en de rechts-conservatieve katholieken. In deze crisismoments woog de solidariteit van de traditionele groepen voor het behoud van de verworven posities sterker dan de zonder twijfel grote politieke meningsverschillen. Deze "solidariteit van de macht" liep als een rode draad doorheen de stellingnamen en meer nog concrete daden van alle traditionele politieke families inzake de burgeroorlog in Spanje, dit zowel bij de (vooral socialistische) voorstanders van de Republiek als bij de (vooral katholieke) voorstanders van het Franco-Spanje. In dit opzicht was de non-interventie in de Spaanse burgeroorlog revelerend en een soort voorbode voor een identieke solidariteit die de traditionele machtsgroepen tijdens de Duitse bezetting kenmerkte. (*)

De spanningen die de solidariteit voor de Spaans-republikeinse zaak teweeg brachten situeerden zich bijgevolg in de schoot van de B.W.P. zelf. De communisten konden zonder remmingen (toen de

(*) Cfr. R. Van Doorslaer, "Macht en onmacht in bezettingstijd: het geval België", *Bijdragen en Mededelingen der Geschiedenis der Nederlanden*, Deel 102, aflevering IV, 1987 (ter perse).

Sovjetunie zich in oktober 1936 had gedistancieerd van de non-interventie) de vaandel dragers worden van het anti-fascisme. Zij hadden bij het verdedigen van een rechtlijnige politiek, zeker inzake Spanje, alles te winnen. Bij de gewone socialistische militant was de sympathie voor de republikeinse zaak zeer groot. Aan geldinzamelingen, moties, enzomeer ontbrak het allesbehalve, en op dit humanitair-politiek terrein kon men aan socialistische zijde gemakkelijk wedijveren met de communistische rechtlijnigheid. Enkele socialistische militanten waren zelfs actief betrokken bij de wapenleveringen aan de Republiek. Daar waar de non-interventie echter al te openlijk en veralgemeend in vraag werd gesteld, bij de recrutering voor de Internationale Brigaden, moesten de socialisten afhaken. Ook dit was maar secundair, in vergelijking met de polarisatie die de kwestie Burgos in de schoot van de B.W.P. teweegbracht. Door de nederlaag van de Republiek werd de Belgische regering, met socialistische ministers, onherroepelijk geconfronteerd met de erkenning van nationalistisch Spanje.

Na de zware slagen die de B.W.P. had geïncasseerd als gevolg van de economische crisis die zowel haar ideologische zekerheden als haar economische organisaties had getroffen, werd de erkenning van Burgos een nieuwe psychologische en politieke klap. Verzwakt en verdeeld, en vooral steunend op haar syndicaal apparaat, ging de B.W.P. iets meer dan een jaar later de oorlog in.

De K.P.B. plukte vanaf 1936 de vruchten van de sociale onmacht van de socialistische arbeidersbeweging en van de rechtlijnigheid van haar anti-fascistisch eenheidsstreven. De gebeurtenissen in Spanje hebben deze beweging ongetwijfeld aangezwengeld. Het communistisch succes ging echter ten koste van de socialisten en dezen hielden daaraan een trauma over dat ook in bezettingsomstandigheden niet kon weggewerkt worden. De communistische rechtlijnigheid was echter geen lang leven beschoren. Na het afsluiten van het Sovjet-Duits niet-aanvalspact in augustus 1939 werd, in navolging van de collectieve veiligheid, de anti-fascistische eenheid naar de prullenmand verwezen. Het zou nog tot de lente van 1941 duren vooraleer zij er, enigszins besmeurd, opnieuw werd uit opgevist.